

OCUKLARIN BAŞARIYA İLİŞKİN NEDENSEL YÜKLEMELERİNİN ÖDÜL BÖLÜŞTÜRME DAVRANIŞLARI VE DUYGULARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yard. Doç. Dr. Deniz ŞAHİN

Hacettepe Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Psikolojik Bölümü

ÖZET

Bu çalışmada, nedensel yükleme türlerinin çocukların ödül bölüşdürme davranışları ve duyguları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla 9-10 ve 12-13 yaş gruplarından seçilen 192 denneğin başarılarını yetenekli oluşlarına ya da gösterdikleri çabaya yüklemeleri sağlanmıştır. Ayrıca, deneklere aynı görevde başka bir çocuğun yeteneği ya da çabası sayesinde başarılı olduğu hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra, deneklerden dört kalemi kendileri ile diğer çocuk arasında haklı olacak şekilde dağıtmaları ve ayrıca, yetenekleri ya da gösterdikleri çaba sayesinde başarılı olmaktan ne derece sevinç ve gurur duyduklarını belirtmeleri istenmiştir. Bulgular, deneklerin hipotetik çocuğa yeteneği ile başarılı olduğu koşulda, çabası ile başarılı olduğu koşula kıyasla daha fazla sayıda ödül dağıttıklarını göstermiştir. Hipotetik çocuğun yeteneği olduğu koşulda çabası ile başarılı olan denekler, kendilerine daha az sayıda ödül dağıtmışlardır. Bununla ilişkili olarak, yetenekleri sayesinde başarılı olan denekler, çabaları sayesinde başarılı olanlara kıyasla daha fazla sevinç

duymuşlardır. Diğer yandan, başarı nedeninin yetenek ya da çaba olması duyulan gurur açısından farklı bir etki yaratmamıştır. Ancak, kızlar erkeklere kıyasla daha fazla gurur duymuşlardır.

Adalet, yaklaşık otuz yıldır sosyal psikolojide temel ilgi konularından biri olmuştur. Bu ilgiye bağlı olarak, kaynak dağıtım olgusunun küçük bir modeli olan ödül bölüşümünün haklılığına ilişkin yargı ve davranışların temelinde hangi ilkelerin etkili yaygın biçimde kullanıldığını saptama amacıyla çalışmalar yürütülmüştür.

Ödül dağıtımının haklılığına ilişkin çalışmaların büyük çoğunluğu Adams (1965) tarafından geliştirilen ve Walster, Bercheik ve Walster (1973) tarafından yeniden düzenlenen hakçalık modeli çerçevesinde yürütülmüştür. Bu modelin temel önerisini göre kişiler, ödülleri her bireyin katkısı oranında dağıtırlar. Kişilerin payına düşen ödüller, bireylerin katkısı ya da yatırımına oranlı olduğu sürece, kaynakların dağıtım haklı olarak algılanır.

Haklılık anlayışına gelişimsel olarak yaklaşan çalışmalar, ödül bölüştürme davranışlarını ve bölüşüme ilişkin yargı ve akıl yürütmeleri inceleyerek yaşa bağlı eğilimleri ortaya koymaya çalışmışlardır. Tüm bu çalışmalarda, genellikle üretilen iş miktarındaki farklılıklar değişimlenmiş; çocukların payları bölüştürürken katkı farklarını dikkate alıp almadıkları araştırılmıştır. Bulgulara göre, çocuklar iki haklılık ilkesinden birini izlemekte; ödülleri kimi zaman herkese eşit olarak dağıtmakta, kimi zaman ise katkı farklarını dikkate alarak hakçalık ilkesine göre bölüştürmektedir (Lerner, 1974; Leventhal ve Lane, 1970; Leventhal, Popp ve Sawyer, 1973; Mikula, 1980; Nisan, 1984).

Hook ve Cook (1979), çocukların ödül dağıtım davranışlarında hakçalık kavramının gelişimine ilişkin çalışmalar üzerine yaptıkları taramada, hakçalık kuramının bir bilişsel karşılaştırma kuramı olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmacılar, bu kuramın temel sayılıtısının kişilerin oranları hesaplamaları ve bunları karşılaştırmaları olduğunu öne sürmüşlerdir. Hook'un (1978) ve Hook ve Cook'un (1979) araştırma bulgularına göre, çocukların ödül bölüştürme davranışları mantıksal-matematiksel gelişim aşamaları doğrultusundadır. Okul-öncesi çocuklarda bölüşüme ilişkin karşılaştırmalar tek boyutludur; dolayısıyla, 3-5 yaşlarındaki

çocuklar öz-çıkarcı ve eşitlik ilkelerini uygulayarak dağıtım yaparlar. 6-12 yaşları arasındaki çocuklar ise, kişileri iş ve pay boyutlarında karşılaştırarak daha fazla üretene daha fazla, daha az üretene ise daha az ödül dağıtma eğilimini gösterirler; dolayısıyla, ordinal hakçalık ilkesine göre ödülleri bölüştürürler. 13 ve yukarı yaştakiler ise, her kişinin ürettiği işin üretilen tüm işe olan oranına eşit olup olmadığını bilişsel olarak değerlendirir; dolayısıyla, oransal hakçalık ilkesine göre ödülleri dağıtırlar.

Çocukların ödül bölüştürme davranış ve yargılarında öz çıkar ilkesinden eşitlik ve daha sonra hakçılığa doğru bir gelişim gösterdiği görüşü, başka araştırmalar tarafından da desteklenmiştir. (Damon, 1977; 1981; Mikula 1980; Simons ve Kleassen, 1979). Diğer yandan, Nisan (1984) ise ödül bölüştürme davranışlarının kültürde yaygın olan normlardan etkilendiğini ortaya koymuştur. Eşitliğin temel norm olduğu kibutzlarda yaşayan 6-7 ile 11-12 yaş grubu çocukları ödülleri eşitlik ilkesine göre dağıtırlarken, kentlerde yaşayan aynı yaş grubuna ait çocuklar ise hakçalık ilkesine göre dağıtmışlardır. Bir başka deyişle, çocuğun bilişsel gelişimi doğrultusunda kendi yapılandırmasının sonucu olarak ortaya çıktığı öne sürülen eşitlik ve hakçalık ilkeleri yaygın sosyal normların da etkisinde kalmaktadır.

Adalet kavramını yükleme kuramı açısından ele almaya çalışan Cohen'e (1982) göre, ödül bölüştürmeye ilişkin haklılık, nedensel ve sorumluluk yüklemeleri ile ilişkili görülmektedir. Cohen'e göre nedensel yüklemelerin yapıldığı kişisel etkenlerden biri olan çaba, yeteneğe kıyasla kontrol edilebildiği için hak açısından daha fazla kişisel sorumluluk uyandırır.

Benzer şekilde Rawls da (1971) çabayı, bireyin kontrolü altında olduğu için paylardaki farklılığın yegane meşru gerekçesi olarak nitelendirmektedir.

Hakçılık ilkesi doğrultusunda yapılan çalışmalarda, katkı farklılığı olarak sadece üretim miktarı açısından farklılıklar ele alınmıştır. Oysa, ortaya konan ürün miktarındaki farklılıklar hem çaba hem de yetenek farklılığından kaynaklanabilir. Ancak, yapılan çalışmalarda, üretim farklılığının nedeni olarak, yetenek ya da çaba etkenleri değişimlenip, ödül bölüştürme davranışları üzerindeki etkileri pek ele alınmamıştır. Bu noktaya ilişkili olarak Nisan (1989), hem üretim miktarını hem de çabayı değişimleyerek çocukların ödül bölüştürme davranışlarını incelemiş ve hak algısına dayandırarak açıklamıştır. Bulgular, hem çabanın hem de ortaya konan ürün miktarının belirli bir düzeye eriştiği sürece ödülden eşit pay almaya hak kazanmak için

yeterli kabul edildiğini göstermiştir. Sunulan hipotetik öykülerde başarılı ve başarısız sonuçlarla çabanın değişimlenerek, ödül ya da ceza yoluyla değerlendirilmesinin istendiği Weiner ve Peter (1973) çalışmasında da çaba, özellikle 10-12 yaş grubunda, sonuca bakılmaksızın ödülü hak etmede yeterli bir ölçüt olarak algılanmıştır.

Diğer yandan, ortaya konan ürünün nedeni olarak yeteneğin, ödül bölümünde ne derece haklı bir gerekçe oluşturduğunu doğrudan ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu noktaya bir başka açıdan yaklaşan Şahin (1985), ödül dağıtımının haklı olarak yargılanmasında ortaya konan ürün farklılığının yanısıra başlangıç koşullarının da dikkate alınıp alınmadığını incelemiştir. Bu çalışmada, yetenek gibi bireyin kendi kontrolü dışında ve kişisel bir etken olan fiziksel güç ele alınmıştır. Deneklere sunulan hipotetik öykülerde, farklı fiziksel güce sahip iki çocuğa verilen görev, ortaya koydukları ürün ve aldıkları ödül miktarı eşit ve farklı olmak üzere değişimlenmiştir. Bulgular, 8-9 ve 11-12 yaş grubu çocuklarının eşit görevi daha haklı olarak yargıladıklarını göstermiştir.

Şimdiye kadar sözü edilen çalışmalarda, katkı farklarına yol açan etkenler ayrı ayrı olarak ele alınmakla birlikte, birarada ele alınarak incelenmemiştir. Bir başka değişle

ortaya konan ürün açısından çaba ya da yeteneğe yapılan nedensel yüklemelerin ödül bölüştürme davranışları üzerindeki etkisini ortaya koyan çalışmalara pek rastlanmamıştır.

Diğer yandan çaba ve yetenek değişkenleri, başarı ve başarısızlıklara ilişkin nedensel yüklemeler ile duygusal tepkiler arasındaki ilişkilere yönelik çalışmalarda ilgi odağı olmuştur. Başarı ve başarısızlıklara yüklenen en başat nedensel etkenlerden olan çaba ve yeteneği izleyen duygusal tepkilerin incelenmesi, kişilerin kendilik değerlerini ve sonraki davranışlarını etkilemesi açısından önem taşımaktadır. (Brown ve Weiner, 1984). Ancak, çaba ve yetenek yüklemelerini izleyen duygusal tepkiler açısından araştırma bulguları arasında tutarlılık görülmemektedir. bu araştırmalardan bir kısmında çabaya yapılan yüklemelerin (Weiner ve Kukla, 1970; Brown ve Weiner, 1984) bir kısmında ise yeteneğe yapılan yüklemelerin (Nicholls, 1975; Sohn, 1977; Covington ve Omelich, 1979) duygusal tepkileri belirlediği ortaya konmuştur.

Çocuklarla yapılan çalışmalarda da başarı ve başarısızlıklara yönelik nedensel yüklemeler ile duygusal tepkiler arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışmalarda yetişkinlerin nedensel yüklemelerinin, başarı ve başarısızlıklarına yönelik duygusal

tepkilerini nasıl etkilediğini inceleyen görgül ve kuramsal çalışmalar model alınmıştır. (Weiner, Russell ve Lerman, 1978; 1979; Weiner, 1985). Bu çalışmalara göre, başarı ve başarısızlıklara yönelik iki farklı duygusal tepki görülmektedir. Bunlardan biri olan sonuca bağlı duygusal tepkiler, başarı ve başarısızlıktan sonra nedenine bağlı olmaksızın hissedilen sevinç ve üzüntü gibi genel duyguları içerir. Diğer yandan yüklemeye bağlı duygusal tepkiler ise, başarı ya da başarısızlığın yüklendiği nedenlere bağlı olarak hissedilen gurur utanç, suçluluk ve hayret gibi duygulardan oluşur. Weiner'a göre (1985) gurur ve utanç, başarı ve başarısızlık çaba ya da yetenek gibi kişisel etkenlere yüklendiğinde; suçluluk ise başarısızlık, kontrol edilebilir bir kişisel etken olan çaba eksikliğine yüklendiğinde hissedilir, kontrol edilemeyen yetenek azlığına yüklendiğinde hissedilmez. Çocuklarla yapılan araştırmalarda da, başarı ve başarısızlığa yönelik olarak ilk okulun ilk sınıflarında daha çok sonuca bağlı, büyük sınıflarında ise nedensel yüklemeye bağlı duygusal tepkilerin gösterildiği ortaya konmuştur (Graham, Doubleday ve Guarino, 1984; Seidner, Stipek ve Feshbach, 1988; Thompson, 1987). Ancak, bu çalışmalarda çocuklardan, belirli duyguları hissetmelerine yol açan olayları hatırlamaları ya da başarı ve başarısızlığa ilişkin nedensel yüklemelerin

değişimlendiği hipotetik öykülerdeki çocukların duygusal tepkilerini yordamaları istenmiştir.

Başarı ve başarısızlıklara ilişkin nedensel yüklemeler ile duygusal tepkiler arasındaki ilişkileri ele alan yetişkinlerle yapılan çalışmaların bir kısmı korelatif niteliktedir; başarı ve başarısızlık ile nedensel yüklemelerin değişimlendiği deneysel türde çalışmalarda ise deneklerden, sunulan hipotetik olaylardaki kişinin yerine kendilerini koyarak neler hissettiklerini belirtmeleri istenmiştir. Sadece tek bir çalışmada deneklerin bizzat kendileri başarılı ya da başarısız kılınarak, yetenek ya da görev güçlüğüne yaptıkları yüklemeleri değişimlenmiştir (McFarland ve Ross, 1982). Diğer yandan, yetişkinler ve çocuklar üzerinde yapılan araştırmalar içinde ne başarı ve başarısızlığın ne de yetenek ve çaba etkenlerine yapılan yüklemelerin değişimlendiği bir çalışmaya rastlanmıştır.

Yukarıda sözü edilen noktaları gözönünde bulundurarak gerçekleştirilen bu çalışmada, sadece başarı sonucu ele alınarak deneklerin çaba ve yeteneğe yaptıkları yüklemeleri değişimlenmiştir. Böylece, deneklerin başarılarına ilişkin bu nedensel yüklemelerinin hem ödül bölüştürme davranışları hem de duygusal tepkileri üzerinde etkili olup olmadığı incelenmiştir.

YÖNTEM

Denekler

Aileleri açısından daha çok orta ve orta-üst sosyo-ekonomik düzey özelliklerine sahip 9-10 ve 12-13 yaş gruplarından 96'sar (48 kız, 48 erkek) olmak üzere toplam 192 çocuk çalışmaya denek olarak katılmıştır; yaş ortalamaları sırasıyla 9 yıl 5 ay ve 12 yıl 7 aydır. Ankara'da 60. yıl, Dr. Reşit Galip, Özel Aykan ilkokulları dördüncü ve Namık Kemal Ortaokulu ile Kocatepe Mimar Kemal ve Ayrancı Liseleri orta II. sınıf öğrencilerinden oluşan denekler deneysel koşullara seçkisiz olarak atanmışlardır.

Veri Toplama Araçları

Deneklere görev olarak, Witkin, Oltman, Raskin ve Karp (1971; alınan kaynak Eski, 1980) tarafından grup için uyarlanmış gizlenmiş şekiller grup testinden alınan bazı şekiller verilmiştir. Bu test için denekten istenen görev, belirtilen basit şekli verilen karmaşık şekil içinde bulup, üzerine çizerek işaretlenmektedir. Bu testten alınan ve görev olarak kullanılan şekiller, deneklerin başarı nedenine yaptıkları yüklemeleri değişimlemek amacıyla seçilmiştir. Ön çalışmada, yeteneğe yüklemeyi sağlamak amacıyla deneklerin her birini en fazla 15 saniye içinde çözdükleri 5 şekil ve çabaya yüklemelerini sağlamak amacıyla ise en az 90

saniye içinde çözdükleri üç şekil saptanarak esas çalışmada kullanılmıştır.

Ayrıca, kendilerine ve hipotetik çocuğa dağıtmaları için deneklere verilmek üzere dört ayrı renkte lüks kurşun kalem kullanılmıştır.

İşlem

Denekler, okullarında bir odaya alınarak teker teker uygulamaya tabi tutulmuştur. Psikoloji öğrencisi olan uygulayıcı, deneklerden, ilk önce görevi kavramalarını sağlamak amacıyla sunduğu iki örneği, daha sonra da atandıkları koşula uygun şekilleri vererek çözmelerini istemiştir.

Deneğin başarısının nedeni, atandığı koşula uygun hemen ya da biraz uğraşarak çözebildiği şekillerin verilmesine ek olarak açıklama yoluyla da değişimlenmiştir.

Yetenek -Yetenek koşuluna atanan deneğe şekillerin tümünü hemen çözdükten sonra şu şekilde bir açıklama yapılmıştır.

"Hepsini de çabucak çözdün. Demek ki bu konuda yeteneklisin. Başka okuldan, senin yaşında bir kız/erkek çocuğuna da bu bilmeceleri verdim. O da senin gibi hepsini hemen çözdü. O da senin gibi bu konuda yetenekliydi. Dur sana onun kağıdını göstereyim. Bak işte burada. İkiniz de yeteneğiniz sayesinde bilmecelerin hepsini hemen çözdünüz."

Yetenek-Çaba koşuluna atanan deneğe ise, hipotetik çocuğun çaba göstererek yaptığını vurgulamak amacıyla yukardaki açıklamada şu değişiklikler yapılarak diğer kısımları değiştirilmemiştir :

"... O çocuk, bilmeceleri çözebilmek için çok uğraşıp çaba harcadı. Ama sonunda hepsini çözdü... Sen yeteneğin sayesinde bilmecelerin hepsini hemen çözdün; Bu çocuk ise epey zaman sonra, çaba göstermesi sayesinde hepsini çözdü."

Çaba-Yetenek koşulundaki deneğe ise, hemen değil de biraz zaman harcayarak çözebildiği şekiller verilmiştir. Denek, şekillerin hepsini biraz uğraşarak çözdükten sonra şu şekilde bir açıklama yapılmıştır :

"Tamam. Bak gördün mü? Demek ki uğraşınca oluyor. Çaba gösterdiğin için başardın. Başka okuldan senin yaşında bir kız/erkek çocuğuna da bu bilmeceleri verdim. O çocuk, hiç uğraşmadan hepsini hemen çözdü. Bu konuda yetenekliydi. Dur, sana onun kağıdını gösereyim. Bak işte burada. Sen çaba harcaman sayesinde hepsini çözdün. Bu çocuk da yeteneği sayesinde, hepsini hemen çözdü."

Çaba-Çaba koşuluna atanan deneğe de yukardaki açıklamanın aynı verilip sadece hipotetik çocuk ile ilgili kısım şöyle değiştirilmiştir :

"... O çocuk da, bilmeceleri çözebilmek için senin kadar uğrayıp çaba harcadı ve sonunda hepsini

çözdü... Sen de, bu çocuk da gösterdiğiniz çaba sayesinde hepsini çözdünüz."

DeneySEL koşullara uygun bu açıklamalar yapıldıktan sonra deneklere dört kalem verilerek, kendileri ile diğer çocuk arasında haklı olacak şekilde dağıtmaları istenmiştir. Deneklerden, kalemleri dağıttıktan sonra bulunduğu deneySEL koşula göre, yeteneği ya da çabası sayesinde başarılı olmaktan duyduğu sevinç ve gururu beş basamaklı bir ölçek üzerinde işaretlemeleri istenmiştir. Ancak, bu soruların soruluş sırası deneklere göre seçkisiz olarak değiştirilmiştir.

Yetenek koşuluna atanan deneklerden hemen çözemeyenler ve/veya çaba koşuluna atananlardan ise hemen çözenler olduğunda, işleme devam edilmiş ancak analize tabi tutulmamıştır. İlkokul düzeyinde yetenek koşulunda 1, çaba koşulunda 2, ortaokul düzeyinde ise sadece çaba koşulunda 3 tane olmak üzere, sözü edilen şekilde toplam altı denek kaybı olmuştur.

BULGULAR

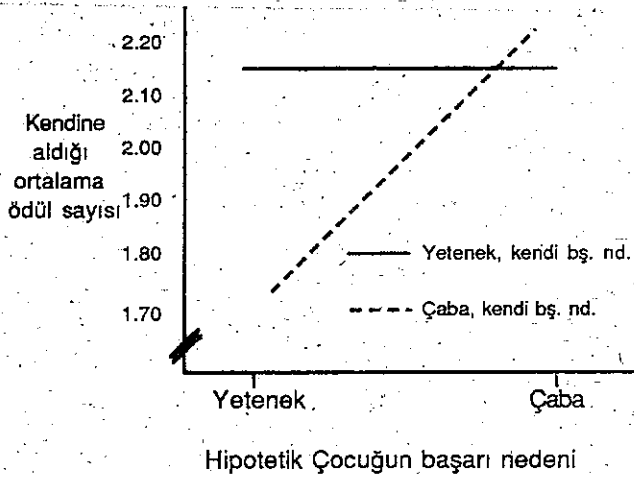
Araştırmada üç bağımlı değişken vardır : Deneğin, (1) kendisinin ve hipotetik çocuğun hak ettiğini düşünerek dağıttığı ödül sayısı, (2) başarı nedenine bağlı olarak duyduğu sevinç ve (3) gururun dereceleri. İlk bağımlı

değişken, dört kalem içinden deneğin hak ettiğini düşündüğü ölçüde kendisine aldığı kalem sayısı ile ölçülmüştür. Sevinç ve gurur duygularına ilişkin diğer bağımlı değişkenler de beş basamaklı ölçek üzerinde sıfır ile dört ("hiç" için sıfır, "pek çok" için dört olmak üzere) arasında değişen sayısal değerlere dönüştürülmüştür. Her bir bağımlı değişkenle ilgili ölçümlere ayrı ayrı olmak üzere 2 (yaş) x 2 (cinsiyet) x 2 (kendisinin başarı nedeni) x 2 (hipotetik çocuğun başarı nedeni) faktörlü seçkisiz grup desenine uygun varyans analizi uygulanmıştır.

Ödül Bölüşümü Davranışına İlişkin Sonuçlar :

Çözümleme sonucunda, yaş temel etkisinin anlamlı düzeyde olduğu görülmüştür ($F(1,176) = 6,84, p < .01$). Buna göre, 9-10 yaş çocukları ($X = 2,7$), 12-13 yaş çocuklarına ($X = 1.93$) kıyasla kendilerine ödülünden daha fazla pay almışlardır. Hipotetik çocuğun başarı nedeni temel etkisi de anlamlı düzeydedir. ($F(1,176) = 6,84, p < .01$). Buna göre denekler, hipotetik çocuğun başarı nedeni yetenek olduğunda ($X = 1.93$), başarı nedeninin çaba olduğu duruma ($X = 2.17$) kıyasla kendilerine ödülünden daha az pay almışlardır. Diğer yandan, deneğin kendisinin başarı nedeninin temel etkisi anlamlı düzeye erişmemiş, ancak çok yaklaşmıştır (F

(1.176) = 3.73, $p < .06$). Denekler, yetenekleri ile başarılı olduklarında ($X = 2.10$) çabaları ile başarılı oldukları duruma ($X = 1.96$) kıyasla kendilerine ödülünden daha fazla pay alma eğilimi göstermektedirler. Ayrıca, deneklerin kendilerine aldıkları ödül miktarı üzerinde, kendilerinin başarı nedeni ile hipotetik çocuğun başarı nedeni ortak etkisi anlamlı düzeydedir. ($F(1,176) = 5.7$, $p < .05$). Şekil 1'de görüldüğü gibi, deneğin kendisinin başarı nedeni çaba ve hipotetik çocuğun başarı nedeni de yetenek olduğunda kendisine ödülünden aldığı ortalama pay daha azdır.

Şekil 1 : Deneğin kendine aldığı ödül sayısı üzerinde kendisinin ve hipotetik çocuğun başarı nedenlerinin ortak etkisi

Duygulara İlişkin Sonuçlar

Deneklerin başarı nedenlerinin yetenek ya da çaba oluşuna göre duydukları sevinç temel etkisi anlamlı düzeydedir ($F(1,176) = 7.14$, $p < .01$). Buna göre denekler, yetenekleri ile başarılı olduklarında ($X = 3.88$), çabaları ile başarılı oldukları ($X = 3.69$) duruma kıyasla daha fazla sevinç duymuşlardır.

Deneklerin başarı nedenlerinin yetenek ya da çaba oluşuna göre, duydukları gurur açısından anlamlı düzeyde bir temel etki elde edilmemiştir ($F(1,176) = .69$, $p > .05$). Diğer yandan, duyulan gurur açısından cinsiyet temel etkisi anlamlı düzeydedir ($F(1,176) = 4.99$, $p < .05$). Buna göre, kızlar ($X = 3.69$), erkeklere ($X = 3.49$) kıyasla başarılı olmaktan daha fazla gurur duymuşlardır.

TARTIŞMA

Hatırlanacağı gibi, bu araştırmada, başarıya yapılan nedensel yüklenme türlerinin ödül dağıtımı ve duygular üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuçlara göre, nedensel yüklenme türünün ödül bölüşürme davranışları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Denekler, hipotetik çocuğa, yeteneği ile başarılı olduğu durumda çabası ile başarılı olduğu duruma kıyasla daha fazla sayıda ödül dağıtmışlardır. Benzer şekilde, denekler,

başarılarını yeteneklerine yüklediklerinde çabalarına yükledikleri duruma kıyasla kendilerine de, anlamlı düzeyde olmamakla birlikte, daha fazla sayıda ödül dağıtma eğilimini göstermişlerdir. Bunun yanı sıra denekler hipotetik çocuk yeteneği sayesinde başarılı olurken kendileri de çabaları ile başarılı olduklarında ödülde daha az pay almışlardır. Tüm bu bulgular birarada düşünüldüğünde, deneklerin yeteneğe daha fazla prim verdiği görülmektedir; bu da yeteneğin önemini gösteren çalışma bulguları ile tutarlıdır (Aydın, 1990; Covington ve Omelich, 1979; Nicholls, 1975; Shon, 1977).

Buna karşı, hipotetik çocuk çabası ile başarılı olurken, kendilerinin de yetenekleri sayesinde başarılı oldukları durumda denekler kendilerine daha fazla sayıda ödül dağıtmamışlardır. Kendilerinin ve diğer çocuğun başarı nedeni birbirinden farklı olduğunda, deneklerin yeteneğe paye veren tutarlı bir bölüştürme davranışı göstermemeleri, Simons ve Klaassen'in de (1979) belirttiği gibi sosyal istenirliğe bağlanabilir. Denekler, diğer çocuk çabası sayesinde başarılı olurken, kendileri ise yetenekleri sayesinde başarılı olduklarında, deneycinin varlığında kendilerine daha çok sayıda ödül almaya çekinmiş olabilirler.

Ödül bölüştürme davranışında yaşa bağlı bir farklılık da görülmüştür; daha büyük

yaştaki çocuklar, daha küçük yaştakilere kıyasla kendilerine daha az ödül dağıtmışlardır. Yaşla birlikte çocukların, daha olumlu değerlendirilen davranışların neler olduğu konusundaki bilgileri artacağı için, belki de deneyci üzerinde daha olumlu bir izlenim yaratma amacıyla daha cömertçe davranmış olabilirler. Nitekim, Nisan'ın (1984) çalışmasında da daha büyük yaş grubu, daha cömertçe bölüştürme davranışı göstermiştir.

Başarıya yapılan nedensel yüklemelerin duygular üzerindeki etkisine ilişkin bulgular, yapılan nedensel yükleme türünün duyulan gurur açısından bir fark yaratmadığını; buna karşı, deneklerin yetenekleriyle başarılı oldukları durumlarda çabaları ile başarılı oldukları durumlara kıyasla daha fazla sevinç duyduklarını göstermiştir. Bu sonuç, yeteneğe verilen önem açısından ödül bölüştürme davranışları ile de tutarlılık göstermektedir. Deneklerin yetenekleriyle başarılı olmayı çabaları ile başarılı olmaya tercih ettiklerini gösteren bu bulgu, ilk ve orta dereceli okullarda yaygın olarak kullanılan değerlendirmede çabaya ağırlık verme politikasıyla çelişmesi açısından dikkate değerdir. Deneklerin çabalarıyla başarılı olmayı tercih etmemeleri, çalışarak başarılı olmanın arkadaş çevresinde pek de makbul sayılmayan bir özellik olmasından kaynaklanmış olabilir.

Nedensel yüklem türünün duyulan sevinç üzerinde etkili olması, Weiner'in (Weiner, Russell ve Lerman, 1978; 1979; Weiner, 1985) yetişkinler üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarıyla uyuşmamaktadır; hatırlanacağı gibi bu çalışmalarda sevinç duygusunun sonuca bağımlı daha genel bir duygu olduğu ve nedensel yüklemelere bağlı olmadığı öne sürülmüştür. Ancak, sonuca bağlı duyguların nedensel yüklemelerden etkilendiği Stipek ve DeCotis'in (1988) çocuklar üzerinde yaptığı çalışmasında da elde edilmiştir. Denekler, başka birinin yardımıyla başarılı olan hipotetik çocuğun, çabası, yeteneği ya da şansıyla başarılı olana kıyasla daha az sevinç duyduğunu yordamışlardır. Bununla ilişkili olarak Aydın da (1990), üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı bir çalışmada duyulan sevincin, başarıya yönelik nedensel yüklemelerle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, sevincin sadece sonuca bağlı değil aynı zamanda nedensel yüklemelere de bağlı olabileceğine işaret etmektedir.

Diğer yandan duyulan gurur açısından yetenek ya da çabaya yapılan yüklemelerde fark çıkmaması Stipek ve DeCotis'in (1988) bulgularıyla tutarlıdır; 12-13 yaş grubu çocukları, yetenek ya da çabaya yüklenen başarı sonuçlarından hipotetik çocuğun daha fazla gurur duyduğunu belirtmişlerdir. Yetenek ya da çabaya yapılan yüklemenin

duyulan gurur açısından bir fark yaratmaması, ayrıca, yetişkinlerle yapılan çalışma sonuçlarıyla da tutarlıdır; bu çalışmalarda da başarı, yetenek ya da çaba gibi kişisel etkenlere yüklenildiğinde gurur duyulmuştur (Weiner, Russell ve Lerman, 1978; 1979; Weiner, 1985).

Bu çalışmada elde edilen bir ilginç bulgu da başarıdan duyulan gurur açısından cinsiyete göre bir fark çıkmasıdır; kızlar, erkeklere kıyasla daha fazla gurur duymuşlardır. Bu sonuç, toplumumuzda başarılı olmanın erkekler için doğal oysa kızlar için olağan dışı bir durum olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmış olabilir. Bu konuda çocuklarla yapılan çalışmalarda cinsiyet, bir değişken olarak sistematik biçimde incelenmediği için, bu bulgunun karşılaştırmalı olarak tartışılması mümkün değildir.

Bu çalışmada sadece başarı koşulu ve nedensel yüklemeler türlerinden yetenek ve çaba ele alınmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda şans, görev güçlüğü, başkalarının yardımı gibi nedensel etkenler ve başarısız sonuçların da incelenmesi daha ayrıntılı bilgilerin elde edilmesine yol açabilir.

KAYNAKLAR

- ADAMS, J.S. (1965). Inequity in social-exchange. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, (Vol. 2), 267-299. New York : Academic Press.
- AYDIN, O. (1990) (Basımda). Başarı ve başarısızlıkların nedenlerine ilişkin açıklamaların duygusal sonuçları. *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*.
- BROWN, J. ve WEINER, B. (1984). Affective consequences of ability versus effort ascriptions : Controversies, resolutions, and quandaries. *Journal of Educational Psychology*, 76, 146-158.
- COHEN, R.L. (1982). Perceiving justice : an attributional perspective. J. Greenberg ve R.L. Cohen (Ed.), *Equity and justice in social behavior*, 119-160. New York : Academic Press.
- COVINGTON, M.V. ve OMELICH, C.L. (1979). It's best to be able and virtuous too : Student and teacher evaluative responses to successful effort. *Journal of Educational Psychology*, 71, 688-700.
- DAMON, W. (1977). *The social world of the child*. San Francisco : Jossey-Bass.
- DAMON, W. (1981). The development of justice and self-interest during childhood. M.J. Lerner ve S.C. Lerner (Ed.), *The justice motive in social behavior*, 57-72. New York : Plenum. Press.
- ESKİ, R. (1980). Genel yetenek , psikolojik ayrışıklık ve akademik başarı arasındaki ilişkiler. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi- Ankara.
- GRAHAM, S., DOUBLEDAY, C. ve GUARINO, P.A. (1984). The development of relations between perceived controllability and the emotions of pity, anger, and guilt. *Child Development*, 55, 561-565.
- HOOKE, J.G. (1978). The development of equity and logico-mathematical thinking. *Child Development*, 49, 1035-1044.
- HOOKE, J.G. ve COOK, T.D. (1979). Equity theory and the cognitive ability of children. *Psychological Bulletin*, 86, 429-445.
- LERNER, M.J. (1974). The Justice motive "Equity" and "perity" among children. *Journal of Personality and Social Psychology*, 29, 539-550.
- LEVENTHAL, G.S. ve LANE, D.W. (1970). Sex, age and equity behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 15, 312-316.

- LEVENTHAL, G.S., POPP, A.L., ve SAWYER, L. (1973). Equity or equality in children's allocation reward to other persons? *Child Development*, 44, 753-763.
- MCFARLAND, C. ve ROSS, M. (1982). Impact of causal attributions on affective reactions to success and failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 937-946.
- MIKULA, G. (1980). On the role of justice in allocation decisions. G. Mikula (Ed.) *Justice and social interaction*, s. 127-165. Bern : Hans Huber Publishers.
- NICHOLLS, J.G. (1975). Causal attributions and other achievement-related cognitions : Effects of task outcome, attainment, value and sex. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31, 379-389.
- NİSAN, M. (1984). Distributive justice and social norms. *Child Development*, 55, 1020-2029.
- NİSAN, M. (1989). Children's perceptions of effort and productivity as granting a right for reward. *British Journal of Behavior Development*, 2, 253-267.
- SOHN, D. (1977). Affect-generating powers of effort and ability self attributions of academic success and failure. *Journal of Educational Psychology*, 69, 500-505.
- STİPEK, D.J. ve DeCOTİS, K.M. (1988). Children's understanding of the implications of causal attributions for emotional experiences. *Child Development*, 59, 1601-1616.
- ŞAHİN, D. (1985) Çocukların bölüşüme ilişkin haklılık yargılarında görev ve pay dağılımlarının etkisi. N. Öner, G. Yıldırım ve A. Baykal (Ed.) *III. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, 244-254. Ankara : Psikologlar Derneği Yayınları.
- THOMPSON, R. (1987). Development of children's inferences of the emotions of others. *Developmental Psychology*, 22, 124-131.
- SEİDNER, L.B., STİPEK, D.J. ve FESHACH, N.M. (1988). A developmental analysis of elementary school-aged children's concepts of pride and embarrassment. *Child Development*, 59, 367-377.
- WALSTER, E., BERCHİD, E. ve WALSTER, G.W. (1973). New directions in equity research. *Journal of Personality and Social Psychology*, 25, 151-176.
- WEİNER, B. (1985). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review*, 92, 548-573.
- WEİNER, B. ve KUKLA, A. (1970). An attributional analysis of achievement motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 15, 1-20.

WEINER, B. ve PETER, N. (1973). A. cognitive-developmental analysis of achievement and moral judgments. *Developmental Psychology*, 9, 290-309.

WEINER, B., RUSSELL, D. ve LERMAN, D. (1978). Affective consequences of causal aserptions. J. H. Narvey, W. J. Ickes ve R.F. Kidd (Ed.), *New directions in attribution research* (Vol. 2). Hillsdale, N.J. : Erlbaum.

WEINER, B., RUSSELL, D. ve LERMAN, D. (1979). The Cognition-Emotion Process in achievement related contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1211-1220.